

VĂN HÓA - LỊCH SỬ

ĐẤU TRANH CHO “QUYỀN ĐƯỢC CHIẾN ĐẤU” - SỰ THAM GIA CỦA NGƯỜI MỸ GỐC PHI TRONG QUÂN ĐỘI LIÊN BANG THỜI KỶ NỘI CHIẾN

Nguyễn Thị Bích*

Tóm tắt: Cuộc Nội chiến (1861-1865) bùng nổ đã đánh dấu một bước ngoặt vô cùng quan trọng trong cuộc sống của người Mỹ gốc Phi. Trước chiến tranh, người Mỹ gốc Phi không được phép gia nhập lực lượng quân đội. Tuy nhiên, những nhu cầu của cuộc chiến và nỗ lực đấu tranh của người Mỹ gốc Phi đã thúc đẩy chính quyền Mỹ lần đầu tiên cho phép nam giới da đen được chính thức đứng trong hàng ngũ quân đội Hoa Kỳ. Bài viết tập trung phân tích: quá trình đấu tranh giành “quyền được chiến đấu” của người Mỹ gốc Phi và những tác động từ sự tham gia của họ trong quân đội Liên bang đối với cục diện chính trị, xã hội Hoa Kỳ thời kỳ Tái thiết (1863-1877).

Từ khóa: người Mỹ gốc Phi, quân đội Liên bang, Nội chiến, “quyền được chiến đấu”

Ngay khi Nội chiến bùng nổ, Frederick Douglass - người đại diện hàng đầu cho những người da đen tự do ở miền Bắc đã thúc giục chính quyền Liên bang trong việc xác định giải phóng nô lệ phải là mục tiêu quan trọng nhất của cuộc chiến. Đồng thời, sự giải phóng nô lệ phải dẫn đến việc chấm dứt kỳ thị dân da màu, xây dựng sự bình đẳng trước pháp luật và thực hiện quyền bầu cử của người da đen. Để thực hiện được mục tiêu trên, ông Douglass tin rằng: việc cho phép người Mỹ gốc Phi gia nhập quân đội Liên bang sẽ mang lại sự tôn trọng cho người da đen, từ đó tạo cơ sở cho người da đen được hưởng các quyền chính trị của mình.

Trong bài phát biểu ngày 6/4/1863, ông nói: “với khẩu súng trên vai và đạn trong túi áo thì không một sức mạnh nào trên trái đất này có thể phủ nhận rằng anh ta đã giành được quyền công dân”¹. Do đó, ông lên tiếng mạnh mẽ đòi Tổng thống Lincoln phải cho phép người da đen được gia nhập quân đội.

Tuy nhiên, việc cho phép người Mỹ gốc Phi đứng trong hàng ngũ quân đội Liên bang không phải được thực hiện một cách dễ dàng. Người da đen đã phải đấu tranh quyết liệt nhằm giành được “quyền được chiến đấu”² (the right to fight), từ đó tác động đến tình hình chính trị, xã hội đất nước trong và sau Nội chiến.

* Khoa Lịch sử, Đại học Sư phạm Hà Nội 2

1. Đấu tranh cho “quyền được chiến đấu” (the right to fight)

Ở miền Bắc, ngay khi cuộc chiến tranh bùng nổ, những người da đen tự do đã xung phong gia nhập vào quân đội Liên bang. Tại New York, họ thành lập câu lạc bộ quân sự và tập luyện thường xuyên. Một số người da đen tại Philadelphia đề nghị đi tới miền Nam và tổ chức những cuộc khởi nghĩa của nô lệ. Tại Washington D.C., họ liên tục gửi kiến nghị lên Bộ Quốc phòng: “với tất cả mạng sống, vận mệnh và danh dự thiêng liêng của chúng tôi”, vì mục đích của sự tự do và như những công dân ưu tú, chúng tôi đề nghị các ngài hãy thay đổi luật pháp để chúng tôi có thể được tuyển quân, để ban tặng cho những tình cảm yêu nước đang cháy bỏng trong lồng ngực của những người da màu”³. Tuy nhiên, những đề nghị này đều bị từ chối. Theo quy định Đạo luật Liên bang ban hành năm 1792 cấm người da đen mang vũ khí. Tuy nhiên, họ không hề nản lòng mà bình tĩnh, chờ đợi bởi: “sẽ có một thời kỳ trong lịch sử của dân tộc này cần đến những cánh tay lực lưỡng của người da đen”⁴.

Ở các bang miền Nam, ngay khi quân đội Liên bang bắt đầu tiến quân vào Virginia, nô lệ bắt đầu chạy trốn: “hàng trăm nghìn nô lệ đã rời bỏ các đồn điền”⁵ đầu tiên từ bang Virginia sau đến bang Tennessee, Louisiana và nhiều nơi khác. Lúc đầu một số tướng lĩnh miền Bắc còn trả lại các nô lệ bỏ trốn cho chủ đồn điền phía Nam. Song chỉ thời gian ngắn,

biện pháp này bị xóa bỏ. Tướng Andrew của Massachusetts nói: chúng tôi không cử những người lính miền Bắc vào miền Nam để săn tìm nô lệ bỏ trốn⁶. Tháng 5/1861, tại pháo đài Monroe, Tướng Ben F. Butler đã đồng ý cho những người nô lệ bỏ trốn được phép ở lại và vì thế pháo đài này nhanh chóng được biết đến là “pháo đài tự do”. Trước lực lượng người da đen đông đảo đó, quân đội đã tuyển dụng họ để làm những người phục vụ quân đội như làm đầu bếp, vận chuyển vũ khí ngoại trừ làm lính chiến đấu⁷.

Nhiều người phản đối sự tham gia của người da đen trong quân đội Liên bang với lý do: đó là sự xúc phạm người lính da trắng khi họ phải chiến đấu bên cạnh những người lính da màu: “đây là cuộc chiến tranh của người da trắng và người da đen không có việc gì để làm ở đó”⁸. Một số người khác cho rằng: người da màu không có khả năng trở thành một binh sĩ, nếu giao súng cho họ thì họ sẽ sợ hãi, bỏ chạy và quân Liên minh có thể chiếm được số vũ khí đó; hoặc ngược lại, việc có vũ khí sẽ khiến họ trở nên điên cuồng, tàn sát người da trắng. Chính quyền Lincoln cũng lo ngại: việc cho phép tuyển mộ quân đen, sẽ khiến các bang biên giới (border states)⁹ ly khai. Sự phản đối gay gắt trên khiến nhiều người da đen tự đặt câu hỏi: Tại sao họ phải nỗ lực để được tham gia cuộc chiến khi tại thời điểm này nhiều cơ hội việc làm được mở ra cho họ do người người da trắng bị thu hút tham gia

cuộc chiến và do nhu cầu của những ngành công nghiệp phục vụ chiến tranh.

Tuy nhiên, cho đến năm 1862, nhu cầu nhân sự cho chiến tranh ngày càng tăng do tỷ lệ thương vong lớn. Vấn đề tăng cường người da đen trong quân đội được đặt ra cấp thiết hơn. Mặt khác, những nỗ lực bền bỉ của nhà chính trị Frederick Douglass trong việc khuyến khích thanh niên da đen: "*trong tay các bạn, súng hỏa mai là phương tiện của tự do*"¹⁰ đã đem lại hiệu quả. Đến giữa năm 1862, những người bảo thủ nhất ở miền Bắc thay đổi lập luận.

Tháng 7/1862, trong Luật Dân quân quy định Tổng thống - với tư cách là tổng chỉ huy quân đội có quyền quyết định sử dụng người da đen theo cách mà ông muốn. Do đó, những bước đầu tiên để người Mỹ gốc Phi ghi danh tham gia quân đội đã được thực hiện. Tại New Orleans, Tướng Ben Butler đã tuyển dụng đội ngũ người da đen tự do địa phương vào quân đội. Việc tuyển dụng còn diễn ra ở Kansas do Tướng James Lane tiến hành. Cùng thời điểm đó ở Nam Carolina, Tướng David Hunter thông báo công khai tuyển dụng lính da đen. Tuy nhiên, Tổng thống Lincoln nhắc nhở bởi đây chưa phải là chính sách của chính phủ nên không thể thông báo công khai như vậy. Do đó, những đơn vị lính da đen được tuyển dụng từ thông báo này bị tan rã. Tháng 9/1862, Bộ trưởng Chiến tranh Stanton cho phép những người da đen ở vùng Sea Island tham gia và thành lập đội

quân tình nguyện Nam Carolina đầu tiên theo phe Liên bang dưới sự chỉ huy của Thomas Wentworth Higginson. Đầu năm 1863, lực lượng tình nguyện này chính thức được phiên chế thuộc quân đội Liên bang.

Tuyên bố giải phóng nô lệ (1/1/1863) ra đời là một bước ngoặt trọng đại trong lịch sử nước Mỹ. Ngoài việc bãi bỏ hoàn toàn chế độ nô lệ ở các bang ly khai, đây còn là lần đầu tiên Tổng thống chính thức công nhận quyền được tham gia của những người Mỹ gốc Phi trong quân đội Liên bang: "*dựa vào chức quyền Tổng tư lệnh hải quân, lục quân của Hợp chúng quốc, tôi đã tổ chức các lực lượng quân sự thích hợp và cần thiết để tiêu diệt bọn phản loạn...*

Tôi còn muốn tuyên bố với họ rằng nếu trong điều kiện cho phép, họ có thể sẽ được nhận vào làm việc ở các cứ điểm quan trọng, các binh trạm và cũng có thể phục vụ trên các con tàu quân sự. Tôi thành thật cho rằng đây là một hành động chinh nghĩa, hành động này là sự tất yếu của quân sự và được sự cho phép của Hiến pháp"¹¹.

Như vậy, những người Mỹ gốc Phi sẽ là những người lính thực thụ chứ không chỉ là những người phục vụ trên chiến trường. Ngay sau đó, quá trình tuyển mộ diễn ra công khai ở miền Bắc. Đơn vị đầu tiên được thành lập là Massachusetts thứ 54, sau đó là đơn vị thứ 55. Tháng 3 năm 1865, Quốc hội tuyên bố giải phóng cho gia đình những người lính này.

2. Tác động từ sự tham gia của người Mỹ gốc Phi trong quân đội Liên bang

Trước hết, sự tham gia của binh lính người Mỹ gốc Phi là *một trong những nhân tố quan trọng đưa đến sự thắng lợi của phe Liên bang miền Bắc trong cuộc Nội chiến*. Theo thống kê, có khoảng 178.000 người Mỹ gốc Phi đã phục vụ trong các binh đội đa màu của Mỹ và 29.500 người nhập ngũ trong lực lượng Hải quân Liên bang trong thời Nội chiến, chiếm khoảng 12% quân số Liên bang¹². Trong cuộc Nội chiến, họ là nguồn sức mạnh vĩ đại, có tính chất quyết định.

Người da đen ở Mỹ nhận thức được một cách đầy đủ rằng, kết cục của cuộc chiến tranh này sẽ gắn liền với vận mệnh tất cả đồng bào da đen của họ. Do vậy, mỗi người trong số họ đều xông lên giết giặc một cách anh dũng, không màng đến sự hiểm nguy. Tinh thần xả thân của họ đến kẻ thù cũng phải thừa nhận. Người Mỹ gốc Phi đã tham gia trực tiếp vào các trận đánh tại Milliken's Bend (Louisiana); cảng Hudson (Louisiana); pháo đài Wagner (Nam Carolina) - nơi Trung đoàn 54 nổi tiếng của Massachusetts mất hai phần ba sĩ quan và gần một nửa số người nhập ngũ. Năm 1863, trong chiến dịch Vicksburg, có 10.000 lính da đen tham gia cuộc chiến đấu để bảo vệ một vùng eo sông chiến lược và đã đối đầu với quân địch đông tới 20.000 người. Theo thống kê, tổng cộng những người lính da đen đã tham gia vào khoảng 500 trận giao chiến,

nhận được 22 huân chương danh dự của Quốc hội phần thưởng cao quý nhất của quân đội¹³

Chẳng những chiến đấu ngoan cường ngoài chiến trường, người Mỹ gốc Phi còn giúp đỡ quân đội miền Bắc đang tác chiến tại miền Nam. Có người làm trinh sát viên, cung cấp các tin tức tình báo quý giá cho quân đội miền Bắc; có người dẫn đường cho quân đội; có người luồn sâu vào hậu phương ở phía Nam để tiến hành đánh du kích. Theo tính toán, có khoảng hơn 38.000 người lính đa đen đã chết và bị thương, bệnh tật hoặc bị tử hình khi bị phe ly khai bắt, chiếm khoảng 20% tổng số người thương vong¹⁴. Chính ngài Lincoln cũng thừa nhận: *"Nếu không có người da đen ủng hộ thì quân đội phía Bắc không có cách nào giành được thắng lợi"*¹⁵

Không chỉ dừng lại ở ý nghĩa quân sự, sự tham gia của người Mỹ gốc Phi trong quân đội Liên bang còn *đưa tới những tác động tích cực tới quan hệ chủng tộc trong và sau Nội chiến*:

Thứ nhất, việc người lính da đen tham gia quân đội được xem là một cách thức làm *suy yếu sự phân biệt chủng tộc*. Lần đầu tiên trong lịch sử Hoa Kỳ, nhiều nhóm người da đen được đối xử bình đẳng trước pháp luật, ít nhất là luật quân sự. Lúc đầu, những người lính da đen ban đầu được trả 10 USD mỗi tháng, trong đó 3 USD được tự động khấu trừ vào quần áo. Ngược lại, những người lính da trắng nhận được 13 USD mỗi tháng mà không phải trừ khoản trợ cấp

quần áo nào. Vào tháng 6/1864, Quốc hội đã thực hiện trả tiền công bằng cho đội quân da màu. Những người lính Mỹ gốc Phi sau đó đã nhận được khẩu phần, vật tư và được chăm sóc y tế tương đương như những người lính da trắng¹⁶. Cũng chính trong quân đội mà nhiều người nô lệ trước đây được học đọc, học viết dưới sự dạy dỗ của các giáo viên trong các tổ chức cứu trợ xã hội, hoặc các lớp học, các hội đoàn giáo dục cho chính binh sĩ tổ chức.

Đối với những người có tài năng và tham vọng, môi trường quân đội đã mở ra cho họ cơ hội thực sự để họ được thăng tiến và kính trọng. Rất nhiều người da đen đã được tin nhiệm trong quân đội Liên bang. Hai trung đoàn của Tướng Butler được lãnh đạo bởi các sỹ quan da đen, bao gồm Thiếu tá F.E. Dumas và Đại úy P.B.S. Pinchback. Một khẩu đội pháo độc lập ở Lawrence, Kansas được lãnh đạo bởi Đại úy H. Ford Douglass và Trung úy W.D. Mathews. Trung đoàn 104 có 2 sỹ quan da đen là Thiếu tá Martin R. Delany và Đại úy O.S.B. Wall. Trong đó, một số sỹ quan quân y được tin nhiệm như Alexander T. Augusta của trung đoàn số 7 và John V. DeGrasse của trung đoàn số 35. Những sỹ quan quân y như Charles B. Purvis, Alpheus Tucker, John Rapier, William Ellis, Anderson Abbott và William Powell còn được làm việc trong bệnh viện ở Washington¹⁷. Những trải nghiệm trong quân đội Liên bang của họ và các phong trào đấu tranh sau

Nội chiến còn sản sinh ra rất nhiều nhà lãnh đạo xuất sắc trong quá trình Tái thiết (1863-1877) - những người đóng vai trò chủ chốt trong những thành công và thất bại của công cuộc này.

Thư hai, những kinh nghiệm chiến tranh của người da đen còn khiến họ có được niềm tự hào về những đóng góp của họ cho đất nước. Trong tác phẩm của Higginson có trích dẫn bức thư của một người lính da đen trong quân đội tình nguyện Carolina: *"Nếu chúng ta không trở thành những người lính, tất cả có thể đã trở lại như trước đây, tự do của chúng ta có thể bị thất bại trước hai viện của Quốc hội, Tổng thống Lincoln mất bốn năm nỗ lực mà không có điều gì xảy ra. Nhưng bây giờ mọi thứ không bao giờ có thể quay trở lại như trước, bởi vì chúng ta đã cho thấy năng lượng và lòng can đảm của chúng ta. Mặt khác, giả sử nếu bạn giữ được tự do cho mình mà không tham gia cuộc chiến này, con của bạn khi lớn lên, trở thành những người trồng trọt hoặc các doanh nhân ngang hàng, nhưng họ có thể nói với con bạn "cha bạn đã không bao giờ chiến đấu cho tự do". Họ không thể nói những điều như vậy về người Mỹ gốc Phi nữa. Chúng tôi đã cho họ thấy chúng tôi có thể chiến đấu bên cạnh họ"*¹⁸

Thư ba, tham gia vào quân đội còn là cách người da đen được giải phóng về mặt tâm lý trước những biểu tượng của chế độ phân biệt chủng tộc. Một người lính viết thư từ New Orleans rằng anh ta